

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 5

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 788 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-mayda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Uy-joy qurilishi madaniyati, uning o'ziga xos xususiyatlari va tamoyillari.....	10
Davletov Islambek Xalikovich, Zikrullayev Valixon G'aybullayev o'g'li	
Hududlar investitsiya muhitini oshirish muammolari.....	16
Akbarov Bekmurod Miryakubovich	
Qoraqalpog'iston Respublikasi ellikqal'a tumanida turizm klasterini joriy qilish mexanizmi.....	22
Norchayev Asatullo Norbo'tayevich	
Small Business and Private Entrepreneurship is the Priority Direction of Our Country's Economy.....	28
Tulagan Tukhtaraliev, G'aniev Muhammadjon Xalilovich	
Resurs soliqlarini soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish.....	31
Tursunova Zulayxo Abdujobir qizi	
O'zbekistonda muqobil energiya manbalaridan foydalanish elektrotexnika sanoati rivojlanishining istiqboli sifatida.....	34
Uraimjonov Azizbek Raxmonjon o'g'li	
Oliy ta'limning raqobatbardoshligini ta'minlashda ta'lim sifatining mohiyati va asosiy tamoyillari (O'zbekiston misolida).....	40
Egamov Sevinchbek Maxsud o'g'li	
Financial Mechanisms of Supporting Textile Products Export.....	46
Gaybullayeva Gulbaxor Maxmudovna, Yakubova Ugiyoy Mamasoliyeva	
O'zbekiston Respublikasida hududlarni mutanosib barqaror rivojlantirish masalalari va yechimlari.....	49
Hojiyev Tal'at Toshpo'latovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida ayollar biznesini shakllantirish yo'llari.....	54
Ibodullayeva Malohat Sirojiddin qizi	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligini rivojlantirishning xorijiy tajribasi.....	57
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich	
Turizm sohasi rivojlanishining istiqbollari.....	61
Ergashev Rahmatulla Xidirovich, Jabborova Zuhra Abdig'ani qizi	
Jahonda kabel bozorini rivojlantirish xususiyatlari va tendensiyalari.....	68
Uralov Olimjon Mahammadjonovich	
Namangan viloyatida yoshlarning iqtisodiy faolligi ko'rsatkichlari dinamikasini tahlil qilish.....	72
Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	
Turizm sohasiga malakali kadrlar tayyorlashdagi muammolar va ularning yechimlari borasida tavsiyalar.....	77
A. I. Raxmatov	
Трансформация внешнеторговых связей Республики Узбекистана.....	83
Ахмедова (Жабборова) Нилуфар Икболжон кизи	
Korxonalarda investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari va usullarining tahlili.....	88
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin o'g'li	
Turizmning mohiyati xususida nazariy yondoshuvlar va ularning tahlili.....	94
R. I. Pardayev	
Katta hajmga ega bo'lgan maxsus qurtxonalarda boqilayotgan ipak qurtlariga harorat va namlikni ta'siri.....	101
Raxmanova Xurinisho Egamovna	
Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishda mahalliy soliqlar va soliqdan tashqari tushumlarning ahamiyati.....	104
Rajjaboyeva Dildora Zakirovna	
Banklarda stress-test asosida ESG-risklarni baholash.....	110
Nilufar Sharipova	
Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda banklarda ekologik va ijtimoiy risklarni baholash va boshqarish tizimini joriy etishning ahamiyati.....	114
Karimov Shamsiddin Akram o'g'li	

Qimmatli qog'ozlarni qiymatini baholash usullari va modellari.....	122
Botirxo'ja Aziza Faxmuddin qizi	
Sanoat ishlab chiqarishda diversifikatsiyaning nazariy asoslari.....	127
Davronbek Sharibjonovich Raximov	
Mamlakatimizda innovatsiyalarni moliyalashtirishning amaldagi holati tahlili.....	133
Aminov Farrux Farxadovich	
Raqamli iqtisodiyotda moliyaviy hisobot tahlilini takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	138
G. J. Jumayeva	
Qurilish sohasida logistika tizimlariga zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlanganlarning amaliy jihatlari....	141
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini boshqarishdagi muammolar	146
Nematova Shaxlo Egamberdiyevna	
Aholi daromdlari va omonatlarini shakllantirishning nazariy asoslari.....	149
Xakimov Zohid Norbo'tayevich	
Tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonini intellektuallashtirish algoritmini yaratish.....	158
Zoirov O'lmas Erkin o'g'li	
Mintaqa iqtisodiyotida investitsiya faoliyatini moliyalashtirish samaradorligini baholash	164
Chilmatova Dilnoza Abdurahimovna	
Возможности внедрения и развития исламских банковских продуктов в рынок Узбекистана.....	168
Иноятова Камола Фуркатовна	
Davlat xizmatchisi faoliyatida ijtimoiy javobgarlikning o'rni	172
X. X. Ikramov	
Korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari	176
Abdug'aniyev Muhammadamin Abdug'affor o'g'li	
Hududiy kambag'allik chegaralarini aniqlashning ahamiyati (Qashqadaryo viloyati misolida).....	182
Hamdamov Shahzod Ilhom o'g'li, Alisher Yunusaliyevich Safarov	
Kichik biznesga mahalliy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanishda franshizaning roli	189
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich	
Tijorat banklarida marketing strategiyalaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari.....	193
Maxamadjanov Akbar Maxamadaliyevich	
Davlat sherikchilik asosida maktab va maktabgacha ta'lim moliyashtirishligini o'ziga xos xususiyatligi.....	198
Boltaboev Murodbek Aybekovich	
Moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish davr talabi	203
X. I. Boyev	
Banklarda chakana kreditlash turlari va ularni raqamli transformatsiya qilishning zarurligi.....	207
Axmedova Dilrabo Kurbondurdi qizi	
Rasmiy ish bilan bandlik – aholining munosib turmush darajasini ta'minlash demak.....	216
Farhod Bagibekovich Xalimbetov	
Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i uchun qo'llaniladigan soliq imtiyozlarining amaldagi holati va tahlili.....	220
Valiyeva Sayyora Xushbaqovna	
Автомобильная промышленности развитых стран: становление, развитие, пути совершенствования.....	227
Назарова Раъно Рустамовна, Абдухамидова Мафтуна Турсуналт кизи	
Влияние цифровизации на внешнеэкономическую деятельность	232
Шерматовта Ирода Ойбековна, Тиллаев Хуршиджон Сулаймон ўғли	
ИИ в банковском бизнесе: ключ к конкурентной привлекательности	238
Фаттахова Муниса Абдухамитовна	
Tijorat banklari kapitalining iqtisodiy mazmuni va uning tarkibi	243
Ergashev Axmadjon Maxmudjon o'g'li	

Особенности банковского кредитования и факторы препятствующие финансово-кредитной поддержке субъектов сферы туристических услуг	248
Розоков Мухаммадазиз Мансурович	
Factoring Operations in Banks.....	253
Boykabilova Iroda, Davronova Dilnoza Damirovna	
Moliyaviy sektordagi aksiyadorlik jamiyatlarining korporativ strategiyasini shakllantirishda risklarni bartaraf etish.....	257
Jaxongirov Rustam Jaxongirovich, Xo'jamurodov Asqarjon Jalolovich	
O'zbekistonning jozibador investitsiya muhitini yaratishda huquqiy asoslarni yanada takomillashtirishning ilmiy va amaliy zaruriyati	264
Oybek Elmuratov	
Qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonalarning boshqarish tizimini takomillashtirish.....	268
Uzakova Umida Ruzievna	
Tashkent Economy – Locomotive of the Country's Economy	274
Akramova Aziza Abduvohidovna, Maqsudov Bunyod Abdusamadovich	
O'zbekiston Respublikasida ishbilarmonlik turizmining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish yo'llari.....	278
Musayeva Shoirazimovna, Usmonova Dilfuza Ilhomovna	
Mintaqalar iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlashda investitsiyalardan samarali foydalanish mezonlari va ularni hisoblash usullari	284
Norqobilov Nusrat Norsaitovich	
Marketing strategiyasi: raqobatchilik sharoitida tadbirkorlik faoliyatini yuritishning rivojlantirilishi	288
Kutbitdinova Moxigul Inoyatovna, Matrizayeva Dilaram Yusubayevna	
Mahalliy budjetlar mablag'laridan samarali foydalanishni ta'minlashning eng asosiy istiqbolli yo'nalishi	295
S. Y. Ismoilova	
Atrof-muhitga zararsiz, tabiiy tarkibli korroziya ingibitorlari turlarini tahlil qilish	300
Qurbonova Firuza Solexovna	
Oliy ta'lim muassasalarida xarajatlar smetalari ijrosi hisobini yuritish tartibi	306
AbdulAziz Norqo'chqorov Ziyadullayevich	
Tijorat banklarining investitsion faoliyati samaradorligi va uni rivojlantirish yo'llari	312
Olimova Nodira Xamrakulovna	
Baholangan majburiyatlar hisobini takomillashtirish	324
Ochilov Farxodjon Shavkatjon o'g'li	
Qurilish-pudrat tashkilotlarida auditorlik tekshiruvda faoliyat uzluksizligini baholash.....	331
Tulovov Erkinjon To'liqin o'g'li	
Основные направления развития инвестиционной деятельности предприятий.....	335
Махкамова Надира Саидмуратовна	
Milliy statistika axborot tizimlarining funksional jihatlari va o'ziga xos xususiyatlarining tahlili	340
Otajonova Gulhayo Maqsud qizi	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini boshqarish axborot tizimini modellashtirish	345
Xudoyorov Laziz Niyojovich, Ergashova Nargiza Boboxonovna	
Mamlakatimizda aksiz to'lanadigan tovarlarni soliqqa tortish usullari	351
Alimardonov Muxammadi Ibragimovich, Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich	
Iqtisodiy rivojlanish sharoitida investitsiya loyihalarini jalb qilgan mablag'lar orqali moliyalashtirishning zarurligi.....	357
Amonova Dilafroz O'tkurovna	
To'lov tashkilotlarini tashkil etishda xatarlarni boshqarish	362
Axmedov Miraziz Alisherovich	
Korxonada inson kapitalini rivojlantirish tizimi va konsepsiyasini takomillashtirish imkoniyatlari	367
Hamrokulov M. O.	

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida kichik sanoat zonalarini faoliyatining zarurligi va iqtisodiy-huquqiy maqomi.....	375
Shodmonqulov Kamoliddin Murodilloevich	
Bank tizimida marketing faoliyati orqali yangi innovatsion xizmatlarni joriy etishning zamonaviy holati.....	379
Raxmatov Temur Sotiboldiyevich	
Экономическая сущность инновационной деятельности в банковском секторе	388
Шадиева Дилдора Хамидовна	
Yengil sanoat taraqqiyotining xitoy tajribasi va undan o'zbekistonda foydalanish imkoniyatlari	392
Jumaniyazova Feruza Rajabovna	
Tut parvonasi zararkunandasining biologik tarqalishi va zararini oldini olish choralari.....	402
Oybek Toshtemirovich Karimov	
Ijtimoiy adolat va ayollar huquqlari: kasbiy kamsitish	406
Iminova Nargizaxon Akramovna	
Ishsizlik nafaqalari tayinlash va xalqaro tajriba.....	412
Sholdarov Dilshod Azimiddin o'g'li	
Takroriy ekinlar urug'ini to'g'ridan-to'g'ri nol ishlov berish orqali ekadigan qurilmaga tushadigan yuklamaning nazariy tadqiqoti.....	418
Abdullayev Baxodirjon Valijon o'g'li	
Banklarida jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish tizimining roli.....	422
Abdullayeva Dildora Quدراتovna	
Biologik aktivlar hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartari asosida tashkil etishning uslubiy jihatlari	425
Adxamov Samariddin	
Barqaror iqtisodiy o'sishga erishishda to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarning ahamiyati.....	430
Asqarova Mavluda Turabovna, Otajonova Charosxon Polvonquli qizi	
Ilmiy-innovatsion iqtisodiyotda suv xo'jaligini rivojlantirish muammolari, yechimlar va natijalar: fundamental asosda.....	435
Babadjanov Abdirashid Musayevich	
Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini yuritishning milliy va xalqaro standartlari.....	441
Maxamadaliyeva MahliyoXon Maxamadmurod qizi	
Tijorat banklari aktivlari va ularni samarali boshqarish nazariy asoslari.....	448
Masharipov Maxmud Bekturdiyevich	
Tijorat banklarning moliyaviy faoliyatida yuzaga keladigan xavf-xatar va uning mohiyati	453
Rashidov Raximjon Iskandarovich, Abduraxmonov Anvar Akbar o'g'li	
Kichik sanoat zonalarini barpo etish va rivojlantirish omillari va hozirgi holatining tahlili	459
Samijonov Musobek G'ayratjon o'g'li	
Moliyaviy menejment tizimi samaradorligini oshirishda raqamli marketing strategiyasidan foydalanish	466
Sobirjonov Sanjar Sobirjonovich	
O'zbekiston Respublikasi moliyaviy tizimida byudjetdan tashqari jamg'armalarning ahamiyati va o'rni.....	473
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Babanazarova Gulzar Ziuatdinovna, Ajibayeva Raiya Maxsudovna	
Aholi daromadlarini oshirishda asalarichilikning o'rni	479
Xudayarova Zuxra Yuldashevna	
Цифровые и традиционные методы сбора информации в маркетинговых исследованиях: сравнительный анализ.....	482
Бекназова Комилахон Миркамол кизи	
Tijorat banklari faoliyatida iqtisodiy risklar va ularni nazariy asoslari.....	490
Burxonov Asliddin Asqar o'g'li	
Biznes tuzilmalarini diversifikatsiya qilish modellari va usullari hamda innovatsion rivojlanish strategiyalarining qiyosiy tavsifi.....	497
Matyoqubova Dilfuza Olimboyevna	

Тенденции развития пищевой промышленности Узбекистана.....	503
Назарова Раъно Рустамовна, Нигматуллаева Гульчехра Нуруллаевна	
Soliq-bojxona siyosatining dolzarb masalalari va ularni takomillashtirish yo'nalishlari.....	509
Usmonov Kaxramonjon Akbaraliyevich	
Статистический анализ факторов, влияющих на бренд молока и молочных продуктов в Узбекистане	513
Холдарова Фариза Тухтабаевна	
Правовое регулирование рынка цифровых активов и криптовалют.....	519
Якубова Ш. Ш., Рашидов Рахимжон Искандарович	
Efficiency of Internal Audit Service and Report Improvement: Control of Sanatorium-Wellness Institution	528
Shafkarov Fahriddin Khudaiberdievich	
Development of Digital TV Services in the Conditions of Digitalization of the Economy.....	534
Farhad Karimov	
Kichik biznes faoliyatida muhim muvaffaqiyat omillarini belgilashning ahamiyati va ularni baholash.....	538
Kabulova Nurg'o'zal Umirbek qizi	
Barqaror iqtisodiy o'sishni ekonometrik tadqiq etish.....	541
Muminova Maxbuba Abduvafayevna	
Korxonaning moliyaviy-xo'jalik faoliyati ko'rsatkichlarini baholash.....	548
Musurmonova Mahbuba Omonovna	
Tadbirkorlik subyektlari tashqi savdo faoliyatini ichki tartibga solishni takomillashtirishning ayrim jihatlarini..	552
To'rayev Nurbek Muxammadovich	
Temir yo'l transportida xizmat ko'rsatish jarayonini rivojlantirishning retseptiv tahlili.....	557
Raxmonov G'ayrat Ismatulloyevich	
Strategik boshqaruv hisobi va uning uslubiyotini takomillashtirish masalalari.....	562
Sharipova Shoxida Abdinabiyeвна	
O'zbekiston Respublikasida "yashil" iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlashning iqtisodiy mexanizmlari.....	567
Shodmonov Ruslan G'olib o'g'li	
Institutsional investorlar faoliyatini tashkil etishning kontseptual jihatlarini	574
Sultanov Maxmud Axmedovich	
Tijorat banklari foydasini soliqqa tortishning ayrim me'yoriy-huquqiy asoslari	578
Turanov M. Sh.	
O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining rivojlanishida tijorat banklarining o'rni.....	586
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Babanazarova Gulzar Ziuatdinovna, Zubaydullayeva Zulayxo Karimovna, Kaxarova Dildora Erkinovna	
O'zbekistonda tayyor kiyimlar bozori ko'lamini oshirishda marketing strategiyalarining samaradorligi.....	596
Urazov Mansur Musurmanovich	
Yevropaga barqaror eksport va qishloq xo'jaligida yashil rivojlanish uchun	
Mosh bozori strategiyalarining ta'sirini baholash	599
Valiyeva Aziza Anvar qizi	
Rangli tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonlarini paralellashtirish	605
Xidirova Barchinoy Ilxomovna	
Korxonalarda ishchi personal ehtiyojlarini motivatsiyaga ta'siri	610
Aripov Oybek Abdullayevich, Axmedov Muzaffar Shokirjonovich	
Цифровые и традиционные методы сбора информации в	
маркетинговых исследованиях: сравнительный анализ	615
Бекназова Комилахон Миркамол кизи	
Iqtisodiyotning erkinlashtirilishi sharoitlarida kichik biznes sektori rivojlanishining imkoniyatlari.....	623
Botirova R. A., Sirojiddinov I. Q.	
Positioning Textile Products in Competitive Strategy	626
Икрамова Нодира Бурхон кизи	

Sanoatni tarkibiy o'zgarishlar asosida maqbullashtirish va samaradorlik ko'rsatkichlarini prognozlash.....	631
Kasimov Azamat Abdukarimovich	
O'zbekiston Respublikasi budjetini shakllanishida egri soliqlarni undirishning fiskal samaradorligi	638
Abdulxayeva Shahnova Muxammadiyevna	
To'qimachilik klasterlari eksport salohiyatini boshqarish masalalari.....	645
Mamasoliyev G'ayratbek Maxamadyusupovich	
Влияние плодородности почвы на урожайность хлопчатника в хлопково-текстильных кластерах Республики Каракалпакстан	650
Сагиева Молдир Оразбай кизи	
Оценка категории вейпов среди курильщиков электронных сигарет Узбекистана	655
С. М. Мирзалиев, М. О. Куролов, Г. К. Абдурахманова, Джуди Сметана, Крисси Льюис	
Jahon kabel bozorini tatbiq etish va rivojlantirish xususiyatlari	668
Uralov Olimjon Maxammadjonovich	
Moliyaviy hisobotlar va ularni tuzish va auditorlik tekshiruvidan o'tkazishning uslubiy jihatlarini rivojlantirish	673
Abdinazarov Samijon Abbos o'g'li, Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Jabbarov Azamat Murodullayevich, Boymurodov To'liqin Azamatovich	
Digital Transformation Implementation Directions and Instrument Analysis	680
Abdurakhmonov Abdumalik Abdurashidovich	
Understanding Financial Indicators and Their Strategic Utilization: Insights from Global Practices and Uzbekistan's Experience.....	684
Astanova Zarnigor Obid qizi, Tukhtabaev Jamshid Sharafetdinovich, Jurayev Xurshid Mamatkulovich, Ismatova Kamola Obid qizi	
Turizm xizmatlari eksportida zamonaviy texnologiyalar orqali xizmatlar sifatini oshirishning ahamiyati	690
Bakhromov Akmal Abduvahid o'g'li	
Sanoat korxonalarida personal mehnatini tashkil etishni optimallashtirish yo'llari.....	695
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Dilovarxo'jayeva Dilnozaxon Shavkatxo'ja qizi, Rustamova Dilnoza Jamshid qizi, Axtamova Parizod Oybek qizi, Nuritdinova Maftuna Jahongirovna	
O'zbekiston Respublikasida pul-kredit siyosati instrumentlaridan foydalanish amaliyotini takomillashtirish ..	701
Kaxharova Dilnoza Shavkatovna	
Bojxona faoliyatini transformatsiyalashda innovatsion boshqaruvni takomillashtirishga oid nazariy qarashlar	706
Ro'ziyoyev Muhiddin Xushnudovich	
Xizmat ko'rsatish sohasida aholining tadbirkorlik faolligini oshirish tendensiyalari.....	710
Xudayarova Maftuna Shavkatovna	
O'zbekiston qishloq xo'jaligini rivojlantirishda xorijiy va mahalliy investitsiyalarning o'rni.....	717
Yusupov Komaliddin Baxtiyor o'g'li	
Факторы успеха в управлении инвестициями промышленных предприятий	721
Едгоров Сардорбек Самадович	
Issues of minimizing risks related to mortgage lending of commercial banks of the republic of Uzbekistan	726
Kulliev Istam Yangimurodovich	
O'zbekiston Respublikasida nomoddiy aktivlar hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari talablari asosida tashkil etish xususiyatlari	735
Pardayeva Zulfizar Alimovna	
Tijorat banklari faoliyatida risklarni pasaytirish yo'llari.....	740
Toymuxamedov Ibroxim Rixsiboyevich	
Investitsiyalar – moliyaviy barqarorlik kafolati.....	746
Xaydarov Nizamiddin Xamrayevich	
Современные подходы к управлению системой заработной платы и льгот в условиях рыночной экономики	751
Дониерова Фотимабону Алишер кизи	
Atrof-muhit muhofazasida xulq-atvor iqtisodiyotining roli	759
Djalilov Farxod Abduganiyevich	

Eco-Paths of Uzbekistan: How Corporate Social Responsibility in Tree Planting and Transport Infrastructure is Paving the Way For Sustainable Futures.....	763
Oybekov Shohjahon Akmal o'g'li, Alfira Sofia, Yangiboyev Sirojiddin Jo'ramurodovich	
Oliy ta'lim xizmatlar bozorida raqamli marketingning ahamiyati.....	771
Ruziyeva Shaxlo Raupovna	
Sanoatning kon-geologiya korxonalari iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash xususiyatlari.....	776
Xotamov Javohir Abdusharop o'g'li	
Qishloq xo'jaligi agrotexnologiyalarni tijorat banklari orqali kreditlash yo'llari	781
Isakov J. Ya.	

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA NOMODDIY AKTIVLAR HISOBINI MOLIYAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARI TALABLARI ASOSIDA TASHKIL ETISH XUSUSIYATLARI

ORCID: 0000-0003-1465-6548

Pardayeva Zulfizar Alimovna

TDIU, "Buxgalteriya hisobi va hisoboti" kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Respublikamizda buxgalteriya xisobini moliyaviy xisobotnint xalkaro standartlari (MHXS) asosida tashkil etpsh va nomoddiy aktivlar hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari talablari asosida tashkil etish, ularni tan olish va baholash uslubiyoti bo'yicha fikrlar bildirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: nomoddiy aktivlar, baholash, patent, litsenziya, buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisobot, buxgalteriya hisobinint milliy standartlari, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari.

Abstract: This article expresses opinions on the organization of an accounting system based on international financial reporting standards (IFRS) and the organization of accounting for intangible assets based on the requirements of international financial reporting standards, the methodology for their recognition and assessment in the Republic of Uzbekistan.

Key words: intangible assets, valuation, patent, license, accounting, financial reporting, national accounting standards, international financial reporting standards.

Аннотация: В данной статье высказаны мнения об организации системы бухгалтерского учета на основе международных стандартов финансовой отчетности (МСФО) и организации учета нематериальных активов на основе требований международных стандартов финансовой отчетности, методологии их признания и оценки в Республике Узбекистан.

Ключевые слова: нематериальные активы, оценка, патент, лицензия, бухгалтерский учет, финансовая отчетность, национальные стандарты бухгалтерского учета, международные стандарты финансовой отчетности.

KIRISH

Iqtisodiy rivojlanishning hozirgi bosqichida xo'jalik yurituvchi subyektlarda nomoddiy aktivlarning o'rni mutasil oshib bormoqda.

Ushbu tendensiya raqamli texnologiyalar va intellektual mulkning rivojlanishi, ularning tarqalishi va raqobatning kuchayishi bilan bog'liq. Shuningdek, tadbirkorlik subyektlari intellektual mulk huquqlari, texnologiya, dizayn, brendlar va boshqalar kabi nomoddiy aktivlarni hisobga olish, baholash va boshqarishga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda.

Shu bilan birga, bugungi kunda nomoddiy aktivlar hisobini moliyaviy hisobotlarda aks ettirilayotgan ma'lumotlar investorlar, menejerlar va boshqa axborotdan foydalanuvshilarning talablariga to'liq muvofiq keladi, deb bo'lmaydi. Shuning uchun nomoddiy aktivlar hisobini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish, hisobning ilg'or uslubiyotini joriy qilish asosida axborotning ishonchiligi, muhimligi va to'liqligini ta'minlash dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR SHARHI

Xorijiy iqtisodchi olimlarning fikrlariga ko'ra, nomoddiy aktivlar korxonaning moddiy shaklga ega bo'lmagan va bir yildan ortiq iqtisodiy foyda keltirishi kutilayotgan resurslardir. Ularni sotib olish, mustaqil ravishda yaratish, bepul olish yoki boshqa aktiv larga almashtirish mumkin.

Keyingi yillarda respublikada ham tadqiqot ishlari olib borilmoqda “Nomoddiy aktivlar” (IAS 38) standartini amaliyotda qo'llash bo'yicha va bu borada nashr etilgan ilmiy maqolalar, monografiyalari va darsliklar. Bular, xususan, olimlar D.Matkarimov, I.N.Ismanova, D.K.Qudbiyeva, Yu.Maqsudova, N.K.Rizayev, S.N.Toshnazarovalardir.

Nomoddiy aktivlar ta'rifiga nafaqat xorijiy olimlar, balki respublikamizdagi qator iqtisodchi olimlar ham o'z yondashuvlari va fikrlarini berib o'tganlar.

Jumladan, iqtisodchi olim R.Ducmurotov tomonidan nomoddiy aktivlar cifatida ularni hicobga olish va audit o'tkazish uslubiyoti shakllantirilgan ^[1].

I.Ochilovning fikriga ko'ra, “Intellectual mulklar nomoddiy aktivlarning tarkibi bo'lib, xo'jalik faoliyatida uzoq vaqt mobayni da foydalanish uchun mo'ljallangan moddiy xususiyatga ega bo'lmagan mol-mulk obyektlaridir” ^[2].

A.Sotivoldiyev esa nomoddiy aktivlarni ushlab bo'lmaydigan va sezib bo'lmaydigan kor xonaning aktivlari sifatida ta'riflaydi ^[3].

TADQIQOT MEDOLOGIIYASI

Mazkur tadqiqot davomida nomoddiy aktivlarni tan olish va baholash hamda ularni hisobini tashkil etish uslubiyoti asosida ularning ortishini boshlang'ich, amortizatsiya va qoldiq qiymatlariga nisbatan ta'sirini baholash usullaridan foydalanildi.

TADQIQOT MAVZUSIDAGI MAVJUD MUAMMOLAR

Nomoddiy aktivlar buxgalteriya hisobi obyektlari bo'lib, ular jismoniy shaklga ega bo'lmagan, ammo muhim iqtisodiy qiymatga ega va uzoq muddatda korxona uchun daromad keltira oladi.

Nomoddiy aktivlardan foydalanish tashkilotga ishlab chiqarish kapitali tarkibini o'zgartirish imkoniyatini beradi. Shu munosabat bilan nomoddiy aktivlarni to'g'ri hisobga olish, tahlil qilish va nazorat qilish ularni samarali boshqarish va maqsadlaringizga erishish imkonini beradi. Biroq, moddiy shakl yo'qligi sababli, nomoddiy aktivlarni baholash qiyin ishdir. Bundan tashqari, nomoddiy aktivlardan foydalanish va ularni muhofaza qilishning huquqiy jihatlar ham ularni hisobga olish va tahlil qilishda muhim jihatlaridan hisoblanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

“Nomoddiy aktivlar” 38-son BHXS: “Nomodiy aktiv – bu moddiy–ashyoviy mazmunga ega bo'lmagan identifikatsiyalanadigan nomonetar aktiv”. shuningdek, mazkur standartda nomoddiy aktivga qo'shimcha quyidagi tan olish mezonlari bilan bog'laydi, ya'ni: aktiv bu shunday resurs bo'lib, birinchidan, u oldingi hodisalar natijasida tashkilot tomonidan nazorat qilinadi va ikkinchidan, esa tashkilotga undan kelgusi iqtisodiy naf olish imkoniyatini beradi ^[4].

O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2013-yil 22-mayda 1485-2-son bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan 7-son Buxgalteriya hisobi milliy standarti (BHMS) “Nomoddiy aktivlar” ga muvofiq “Nomoddiy aktivlar – moddiy-ashyoviy mazmunga ega bo'lmagan, xo'jalik yurituvchi subyekt tomonidan xo'jalik faoliyatida foydalanish yoki boshqarish uchun foydalanish maqsadida nazorat qilinadigan, shuningdek uzoq vaqt (bir yildan ko'p) ishlatish uchun mo'ljallangan mol-mulk obyektlari. moddiy boyliklarga ega bo'lmagan identifikatsiya qilinadigan mulk obyektlari. mahsulot ishlab chiqarish, ishlarni bajarish, xizmatlar ko'rsatish yoki tovarlarni sotish jarayonida ulardan foydalanish yoki uzoq vaqt davomida ma'muriy va boshqa funksiyalarni amalga oshirish uchun ushlab turiladigan, moddiy-ashyoviy mazmunga ega bo'lmagan identifikatsiyalanadigan mol-mulk obyektlaridir” ^[5].

Nomoddiy aktivlar korxona uzoq muddatli mablag'lari tarkibida eng kam likvid xususiyatiga egadir (yoki umuman likvid bo'lmaydigan ham mumkin). Boshqa bir jihatdan nomoddiy aktivlar eng ko'p daromad keltiruvchi aktiv sifatida namoyon bo'ladi. Nomoddiy aktivlar hisobini yuritishda qo'llanilayotgan moliyaviy hisobotning xalqaro standarti (BHXS 38) hamda buxgalteriya hisobining milliy standarti (BHMS 7) o'rtasida o'zaro bog'liqlik va farqli jihatlar mavjud:

BHXS 38 ning maqsadi: nomoddiy aktivlar uchun buxgalteriya hisobining yondashuvini belgilab olishga qaratiladi

BHMS 7 ning maqsadi: korxonalarga tegishli bo'lgan nomoddiy aktivlarning buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotda aks ettirishni uslubiyotini belgilash.

Shuningdek, xalqaro standart xo'jalik subyektidan nomoddiy aktivni faqatgina belgilangan mezonlarga javob berganida tan olishni talab etadi hamda nomoddiy aktivlarning balans qiymatini qanday baholashni belgilaydi va nomoddiy aktivlar to'g'risida muayyan ma'lumotlar ochib berilishini talab etadi.

Har ikki standartning maqsadi deyarli bir biriga yaqin bo'lib, buxgalteriya hisobida yondashuv yoki uslubiyotini belgilash asosida nomoddiy aktivlar haqida to'liq ma'lumotlarni shakllantirishga qaratiladi.

7-son BHMSning 38 BXHS dan asosiy farqi nomoddiy aktivlarni tan olishdan boshlab ularni balansdan chiqarilgunga qadar bo'lgan jarayonlar to'liq qamrab olinganligidir. Ctandartlarning muhim jihatlaridan biri bu standart qoidalari qaysi holatlarda qo'llanishidir, ya'ni amal qilish sohasi yoki faoliyat doirasida qaysi standartlarni qamrab olishidir.

Nomoddiy aktivlarni tan olinishi va akc etirilishi bo'yicha xalqaro ctandart qoidalarining o'zaro taqqoclama ma'lumotlari quyida keltirib o'tiladi.

1-jadval: Nomoddiy aktivlarni buxgalteriya hisobida tan olishda xalqaro va milliy standartlarning o'zaro bog'liqligi*

Nomoddiy aktivlar (7-con BHMS)	Nomoddiy aktivlar (38-con BXHS)
Patent yegacining ixtiro, sanoat namunalari va foydali modellarga bo'lgan mutlaq huquqi	Patentlar
YEHM uchun dasturlar va ma'lumotlar bazalariga bo'lgan mutlaq huquq	Kompyuter dasturlari
Integral mikrocxemalarning topologiyalariga bo'lgan mutlaq huquq	
Tovar belgisi va xizmat ko'rsatish belgisiga bo'lgan mutlaq huquqi, shuningdek tovar ishlab chiqarilgan joy nomidan foydalanish huquqi	Savdo markalari, marketing huquqlari, import kvotalari
Seleksiya yutuqlariga bo'lgan mutlaq huquq	Mualliflik huquqlari
Tabiiy resurslardan foydalanish huquqi	Litsenziyalar va franshizalar
Mol-mulkdan foydalanish huquqi	
Boshqa nomoddiy aktivlar (mahsulot ishlar, xizmatlar boshqa huquqlar)	

*N.K.Rizayev, S.Sh.Qodirov. Nomoddiy aktivlar (MHXS 38-son) bo'yicha amaliy sharh. //Ilmiy-ommabop o'quv qo'llanma – T.: "Iqtisod-Moliya", 2021

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi "Buxgalteriya hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tishni jadallashtirish to'g'risida"gi Qaroriga muvofiq, biz moddiy boyliklarning iqtisodiy mohiyatini 38-son BXHS (IAS) "Nomoddiy aktivlar" nomli xalqaro standartlariga muvofiq ko'rib chiqamiz.

Nomoddiy aktivlar - korxona tomonidan uzoq muddat mobaynida ishlab chiqarish, ishlar bajarish, xizmatlar ko'rsatish yoki tovarlarni sotish jarayonida foydalanish maqsadida yoxud ma'muriy va boshqa funksiyalarni amalga oshirish uchun ushlab turiladigan, moddiy-ashyoviy mazmunga yega bo'lmagan identifikatsiyalanadigan mol-mulk obyektlaridir.(2-jadval).

2-jadval: Nomoddiy aktivlar tarkibi

BXHS 38	BHMS 7
• ilmiy yoki texnik bilim; • yangi jarayonlar yoki tizimlar dezayni; • litsenziyalar; • intellektual mulk; • bozor bilimi va savdo mulklari; • kompyuter dasturi; • patentlar; • avtorlik huquqlari; • tasviriy filmlar; • mijozlar ro'yxatlari; • ipotekaga xizmat ko'rsatish huquqlari; • baliq ovlash litsenziyalari; • import kvotalari; • franchayzinglar; • mijoz yoki ta'minotchi aloqalari; • mijoz sodiqligi; • bozor ulushi va marketing huquqlari.	• ixtiro, sanoat namunalari va foydali modellarga bo'lgan mutlaq huquq; • EHM uchun dasturlar va ma'lumotlar bazalariga bo'lgan mutlaq huquq; • integral mikrocxemalarning topologiyalariga bo'lgan mutlaq huquq; • tovar belgisi va xizmat ko'rsatish belgisiga bo'lgan mutlaq huquq, • tovar ishlab chiqarilgan joy nomidan foydalanish huquq; • seleksiya yutuqlariga bo'lgan mutlaq huquq; • gudvill tabiiy resurslardan foydalanish huquqi; • yer uchastkasidan foydalanish huquqi; • boshqa nomoddiy aktivlar

*N.K.Rizayev, S.Sh.Qodirov. Nomoddiy aktivlar (MHXS 38-son) bo'yicha amaliy sharh. //Ilmiy-ommabop o'quv qo'llanma – T.: "Iqtisod-Moliya", 2021

Xalqaro standartda (BHXS 38) quyidagi ta'riflar va atamalardan foydalaniladi:

Tannarx – bu aktivni uning xaridi yoki qurilishi paytida sotib olish uchun to'langan pul mablag'i yoki pul mablag'i ekvivalentidagi qiymat yoki boshqa turdagi uning evaziga berilgan tovonning haqqoniy qiymati yoki, tegishli hollarda aktivning dastlabki tan olinishidagi qiymatidir.

Eskirish hisoblanadigan qiymat – bu aktivning tugatish qiymati chegirilgandagi tannarxi yoki tannarx o'rniga aks ettiriladigan boshqa qiymatidir.

Xo'jalik subyektiga xos qiymat – bu subyekt tomonidan aktivdan davomiy foydalanishidan va foydali xizmat muddati oxirida balansdan chiqarishdan yoki majburiyat so'ndirilganida kutiladigan pul oqimlarining keltirilgan (diskontlangan) qiymatidir.

Haqqoniy qiymat – bu baholash sanasida bozor ishtirokchilari o'rtasidagi odatdagi operatsiyada aktivni sotishda olinishi mumkin bo'lgan yoki majburiyatni o'tkazishda to'lanishi mumkin bo'lgan narxdir.

Qadrsizlanish bo'yicha zarar – bu aktivning balans qiymatining uning qoplanadigan qiymatidan oshadigan qismidir.

Nomoddiy aktiv – bu moddiy-ashyoviy mazmunga ega bo'lmagan aniqlanadigan nomonetar aktiv.

Monetar aktivlar – bu egalikdagi pul mablag'lari va qat'iy belgilangan yoki aniqlanadigan pul miqdorlarida olinadigan aktivlardir.

Nomoddiy aktivning tugatish qiymati – bu aktivning chiqib ketishi bo'yicha baholangan harajatlar chegirilgan holda, subyekt ayni paytda xuddi aktiv foydali xizmat muddati oxirida kutilgan muddati va holatida bo'lga-nidek aktivning chiqib ketishidan oladigan baholangan qiymatidir.

Foydali xizmat muddati – bu:

- aktivning subyekt tomonidan foydalanishi uchun yaroqli bo'lishi kutilgan davr;
- subyekt tomonidan aktivdan olinishi kutilgan ishlab chiqarish hajmi (miqdori) yoki shunga o'xshash birliklar soni.

Nomoddiy aktivlarni tartibga soluvchi xalqaro moliyaviy hisobot standarti (IAS) 38 "Nomoddiy aktivlar". O'zbekiston Respublikasi hududidagi korxonalarning BHMSGa muvofiq hisobot tuzishga o'tishi munosabati bilan nomoddiy aktivlarni BHMSGa muvofiq hisobga olish va tan olishni ko'rib chiqish zarur.

Hozirgi kunda korxonalarda nomoddiy aktivlar tobora ommalashib bormoqda, biroq ular nomoddiy aktivlar sifatida tan olinishi hamda keyingi buxgalteriya hisobi tufayli buxgalteriya hisobining murakkab elementlaridan biri hisoblanadi.

IAS yoki xalqaro buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot standartlariga muvofiq buxgalteriya hisobining o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq holda moliyaviy hisobotlarda ishonchli aks ettirish masalalari ham dolzarbdir.

38-sonli MHXSga muvofiq, "Nomoddiy aktiv - bu jismoniy shaklga ega bo'lmagan va tovarlar ishlab chiqarish, xizmatlar ko'rsatish, ijaraga berish yoki ma'muriy maqsadlarda foydalaniladigan identifikatsiya qilinadigan pul bo'lmagan aktivdir.

38-sonli "Nomoddiy aktivlar" IFRSga muvofiq, 12 oydan ortiq foydalanish muddati, aktiv ishlab chiqarish jarayonida yoki oh faoliyatda ishlatilishi kerakligi kabi aniq mezonlar mavjud emas.

38-sonli MXXSni qo'llashdagi qiyinchilik nomoddiy aktivlarni tan olish va hisobga olish mezonlarining noaniqligidadir va ko'plab moddalar tashkilotning o'zi professional mulohazalari asosida qo'llanilishi mumkin. Qiyinchilik shundan iboratki, 38-sonli "Nomoddiy aktivlar" BHMSda nomoddiy aktivlar ro'yxati nomoddiy aktivlar bo'la olmaydigan obyektlarni hisobga olgan holda berilgan:

- a) boshqa IFRS standarti talablariga javob beradigan nomoddiy aktivlar;
- b) 32 "Moliyaviy vositalar: taqdim etish" IASda belgilangan ma'nodagi moliyaviy aktivlar;
- c) qidiruv va baholash bilan bog'liq aktivlarni tan olish va o'lchash;
- d) mineral resurslar, neft, tabiiy gaz va shu kabi qayta tiklanmaydigan resurslarni o'zlashtirish va ishlab chiqarish xarajatlari.

Bundan tashqari, agar biron bir boshqa standart nomoddiy aktivlarning ma'lum bir turini hisobga olish tartibini tartibga solsa, korxona ushbu standart o'rniga bunday standartni qo'llaydi.

7-sonli BHMS va 38-sonli MXXS bo'yicha amortizatsiyani hisoblash usullarini ko'rib chiqamiz.

7-sonli BHMS ga muvofiq quyidagi usullar mavjud:

- amortizatsiyani hisoblashning yagona (to'g'ri chiziqli) usuli;
- amortizatsiyani bajarilgan ish hajmiga mutanosib ravishda hisoblash (ishlab chiqarish usuli);
- ikki baravar amortizatsiya stavkasi bilan balans usulini kamaytirish;
- yillar yig'indisi usuli (kumulyativ usul).

38-sonli MXXSga muvofiq quyidagi usullar tavsiflanadi:

- yagona hisob-kitob;
- muvozanatni kamaytirish;
- mahsulot birliklari

Amortizatsiyani hisoblash usullari o'xshashdir, faqat 7-sonli BXMSga muvofiq, 38-sonli MXXSga qaraganda ko'proq usullar mavjud.

Shuningdek, nomoddiy aktivning amortizatsiya qilinadigan qiymatini aniqlash bo'yicha O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi va MXXS o'rtasidagi o'xshashlik faktini ham ta'kidlash joiz.

38-MXXSga muvofiq, amortizatsiya qilinadigan qiymat obyektning dastlabki (almashtirish) qiymatidan qutqarish qiymatini olib tashlagan holda tengdir.

7-sonli BXMSga muvofiq, "amortizatsiya qilinadigan qiymat – aktivning boshlang'ich (almashtirish) qiymatidan hisoblangan (baholangan) tugatish qiymatini olib tashlagan summasi".

Xulosa qilishimiz mumkinki, yuqoridagi takliflarning amalda tatbiq etilishi nomoddiy aktivlarni hisobga olishning shaffofligini (ayniqsa, ularni sotish va boshqa tasarruf etish nuqtayi nazaridan) oshiradi va ulardan foydalanish samarasini hisobga olishda ishonchliroq aks ettirilishini ta'minlaydi.

Shu asosda buxgalteriya hisobi va hisobotining milliy tizimini yanada xalqaro standartlarga yaqinlashtirish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. PQ-4611-son, 2020-yil 24-fevral. lex.uz/docs/4746047
2. "Nomoddiy aktivlar" 7-son BHMS (AV tomonidan 27.06.2005-y. 1485-son bilan ro'yxatga olingan). "Ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlab chiqishlarga xarajatlar" 11-son BHMS (AV tomonidan 28.12.1998-y. 581-son bilan ro'yxatga olingan).
3. "Nomoddiy aktivlar" – 38-sonli MHXS. Mazkur standartdagi aktiv ta'rifi 2018-yilda e'lon qilingan "Moliyaviy hisobotlarni taqdim etishning konseptual asosi"da qayta ko'rib chiqilgan aktiv ta'rifi asosida qayta ko'rib chiqilmagan.
4. Dusmuratov R.D. Audit asoslari. Darslik. – T.: O'ME, 2003. – 612 b.
5. Ochilov I. Qurbonboyev J. Moliyaviy hisob. O'quv qo'llanma. – T.: Iqtisod-moliya, 2007. 265-b.
6. Sotivoldiyev A.S. Zamonaviy buxgalteriya hisobi. O'quv qo'llanma. – T.: BAMA-2007. 2-tom

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.